

ביצוע ניתוחי בהמות באופן שלא יאסר החלב

(ההתייחסות להתקדמות הטכנולוגית ושמירת מסורת ההלכה בשלימות)

- א. אין חוששים לטרפות הבהמה בלא שיש ריעותא
- ב. שינויים ביולוגיים ואנטומיים
- ג. הבעיות בנייתוחים השונים
- ד. השגחה באמצעות מצלמות
- ה. חליבה בטכנולוגיה מתחדשת

"ואנשי קודש תהיו לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו" (שמות כב, ל). הווי אומר; הימנעות מאכילת טרפה היא היוצרת מציאות של 'אנשי קודש', כי ענין מאכלות אסורות שייך אצל הקדושה, וכדמצינו שהרמב"ם שביב הלכות אלו בחלק 'קדושה'.

א. אין חוששים לטרפות הבהמה בלא שיש ריעותא

אף שהיוצא מן הטרפה (כחלב) אסור, כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' פא סעיף א) במקום שאין טעם לחשוש, אזלינן בתר רובא שרוב הבהמות כשרות, ואין לחשוש שמא בהמה מסוימת טרפה היא וחלבה אסור. ואף שיש סרכות רבות וכיו"ב, אין הטרפות מן הדין אלא מחמת חומרות שאינן מעיקר דין תורה וכמבואר בפר"ח (סי' לט סק"ג) וכ"ה בתבואות שור (סי' לט סק"א) שמעיקר הדין רוב הבהמות כשרות הן, וריבוי הטרפות אינו אלא מחמת הספקות והחומרות, שאין אנו בקיאים בבדיקה בכמה דברים.

ואף במחלבה, שיש בה חלב מבהמות רבות, ובתוכם אף טרפה, ויתכן שאין שיעור שישים כנגד החלב האסור, אזלינן בתר רובא והחלב מותר, כמבואר ברמ"א (שם ס"ב) שכשיש שישים בהמות בעדר, אף שהן חיות ולא נבדקו עדיין מטרפות, ויש בהן גם חלב של טרפה, מכל מקום החלב מתבטל בהם¹.

ויסוד העניין כבר התבאר בשו"ת משכנות יעקב שבשונה מן הבשר שיש עליו חזקת איסור, על חלב הבהמה אין חזקת איסור, ואין לחשוש בו לטרפות כל זמן שאין ריעותא או טעם לחשוש².

1. ואף שברמ"א איירי ביש שישים בהמות בעדר יעוי"ש בנו"כ דיסודו דסמיכין אדאן' דבטל ברוב ועיין בט"ז שם (סק"ד) שכתב דאף בלא שישים כך הדין. (הערות עורך: ועיין במאמרו של הרב לוי יצחק הלפרין בקובץ זה).
2. כי אף שחייב בדיקת הריאה מכריח שיש לכה"פ כעשרה אחווי טרפה, שאל"כ לא היה נחשב הדבר בכלל 'מיעוט המצוי' לחשוש לו ולחייב בדיקה, מ"מ חזינן שהתירו שתיית החלב בלא בדיקת הבהמה שאינה טרפה, אף שלא הותרה אכילת הבשר ללא בדיקת הריאות (ולדעת רבים אסורה הבהמה מדינא אם אבדה הריאה ולא נבדקה) כיוון שהבהמה בחייה

כשפרה נצרכת לעבור ניתוח, עשוי להיווצר חשש טרפה. על כן, יש לתת את הדעת כיצד להבטיח שלא יגרם לה דבר המטריף, ולא יאסר חלבה מחמת כן.

ניתוחי בעלי חיים (מלבד ניקור החלב, הדם, גיד הנשה ושאר חלקים האסורים הנעשה אחר השחיטה) לצורך לימוד נידונו בפחד יצחק הקדמון (ערך תלתא) בענין בדיקת טרפות בקנה הלב שעשו בו כעין ניתוח, ולצורך בירור מקום צומת הגידים המבואר בשו"ע (סי' נו סעיפים א-ז) ובכרתי ופלתי (שם אות ז). וכן בנודע ביהודה (תנינא סי' כח) שביקש לדעת טיבה של קשקשת בדגים. ואפילו בגמרא (בכורות מה). שתלמידי רבי ישמעאל עשו כן כדי לדעת את מספר העצמות שבאשה.

ב. שינויים ביולוגיים ואנטומיים

בעצם פסיקת וקביעת מציאות טרפה על פי דברים שבעבר היו מטריפים הבהמה, אם יש בהם להכריע כיום, כבר מצינו ע"כ בגמרא (בכורות ג: וע"ז כד:) שבהמה בת שנתיים אינה יולדת אלא רק בת שלש, וכתבו התוס' שם שכיום השתנו הזמנים ואף בת שנתיים יולדת. כ"כ מצינו אף שינויים אנטומיים בגוף הבהמה, כעיונייתא דורדא שמבואר בגמרא (חולין מז). שאינה מצויה בריאת הבהמה, וכיום היא מצויה בכל הבהמות (וכמבואר שם בתוספות). הוי אומר כי ברור הדבר שחלו שינויי הזמן הן במציאות והן בגוף הבהמה.

אמנם בכל הנוגע לדיני טרפה, אף שיסודם בכך שאינה חיה יותר משנים עשר חודש (כמבואר בגמרא חולין נז:) כבר התבאר בדברי הרשב"א (שו"ת ח"א סי' צח) שאף אם נמצא טרפות שחיות י"ב חודש (ואכן יש מהטרפות שקבעום חז"ל או שהתבארו בשו"ע שאמנם חיות י"ב חודש) מ"מ לא נשתנה דינן והרי הן בכלל טרפה.

כתב הרמב"ם (שחיטה פ"י הלכה יב-יג): "ואין להוסיף על טרפות אלו כלל, שכל שיארע לבהמה או לחיה או לעוף, חוץ מאלו שמנו חכמי הדורות הראשונים, והסכימו עליהן בתי דיני ישראל, אפשר שתחיה ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות. וכן אלו שמנו ואמרו שהן טרפה, אע"פ שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן, אין לך אלא מה שמנו חכמים, שנאמר 'על פי התורה אשר יורוך'".

וכבר התבאר הדבר בדברי החזו"א (יו"ד סי' ה) שטרפות הבהמה נקבעו בב' אלפים של תורה³, והיו קביעות הטרפות כפי השגחתו יתברך בזמן ההוא, והמה הטרפות שאסרתן התורה בין בזמן ההוא ובין בזמן של הדורות הבאים, ודינם כפי מצבם באותה העת, ואין לנו תורה אחרת אחריהם. לעומת זאת, דיני טרפות באדם תלויים ברפואה, ואף דבר שהיה בזמנם בגדר טרפה, אם יאמרו הרופאים שיש לו עתה רפואה, אינו בכלל טרפה⁴.

בחזקת איסור. והארכנו בזה במקור"א ואכ"מ.

3. למבואר בגמרא (ע"ז ט). 'תנא דבי אליהו, ששת אלפים שנה הוי העולם, שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח'.

4. ועל כן אין בדברי הרמב"ם ובדברי הרשב"א הנ"ל שכתב שנשאר דין טרפה אף אם תחיה הבהמה יותר מ"ב חודש לסתור לדברי התוס' שהתבאר בהם שיש שינויי זמן או מציאות בבהמה (ואמנם חזינו שהרשב"א בע"ז (כד:) כתב אף הוא כדברי התוס' שם). וע"ע בספר מכתב מאליהו (ח"ד עמ' שלה) באחיעזר (יו"ד סי' טז אות ו) ובאג"מ (יו"ד ח"ג סי' לו).

ג. הבעיות בניתוחים השונים

ניתוח דיקור כרס - מצוי במדינות דרום אמריקה, שפעמים מחמת שמקבלת הבהמה מזון לח, הדבר יוצר אצלה גזים וגורם להתנפחות הכרס. הטיפול מתבצע באמצעות נקב ע"י סכין, הגורם לפציעה קלה שנסגרת בדקות מועטות, אך משאירה רושם. דבר זה גורם להטרפת הבהמה, אך לא נעסוק בניתוח זה שאינו מצוי כאן בארץ.

ניתוח קיסרי - נעשה בדופן הבהמה מעט לפני הירכיים, בשטח של כארבעים ס"מ לרוחב הבהמה כלפי מטה. במהלכו מוציאים את הוולד, ויש לחוש בו לטריפה מחמת שנחתכה האם, דהנה בגמרא (חולין נד. וסנהדרין לג.) איתא דניטל האם כשרה וכדנפסק בשו"ע (סי' מה ס"א) וברמ"א כתב שיש אוסרים בניקב וע"כ יש להחמיר כשאין הפסד מרובה, ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' טז) כתב, שאף בנחתך מקצת מן האם יש להחמיר כבניקב ולא להתירו אא"כ הוא הפסד מרובה, והתיר בצירוף שישים כנגדו⁵.

ניתוח קיבת פרה - ניתוח מצוי, מתבצע כאשר מתהפכת הקיבה מחמת שנשמטה, ויש לקושרה על דופן הבטן כדי שלא תתהפך שוב על ידי תפירת חוט הנקשר (שלא אל עור הקיבה שאם כן היה בזה להטריפה כדין קיבה שנקבה אלא) אל חלב הקשתא שעל גבה, שהיא רקמת השומן המוגיעה עד הקיבה (הקרוי 'אומנטום') באופן שמרחיקים כשני סנטימטרים מהקיבה.

פתיחת הקרום הפנימי של הפרה החוצץ בפני אבריה הפנימיים (כולל הקיבה) נעשה ללא מגע בהם. מוציאים את הקרום החוצה באמצעות מלקחיים, ורק לאחר מכן תופרים אליו את הקיבה, כשבשלב ראשון מחדירים את המחט לחלב הקיבה, הנמצא כמעט כולו מחוץ לגוף הבהמה, ובשלב שני נעשית הקשירה המצמידה את חלב הקיבה אל דופן כרס הבהמה.

על המנתח לדקדק ולכוון את המחט, אל תוך קשת הקיבה עצמה בקצה עיגולה, במקום שמכוסה וטמונה היטב בחלב, ולא יחדיר את המחט מצידו הקדמי של החלב, אלא מצידו האחורי של החלב, שיש בו גבול מוחשי בין גבול החלב לגבול הקיבה עצמה. אך כמדומני שדבר זה מכביד מעט על ראיית המשגיח העומד מן הצד הקדמי, ואינו רואה אלא את הצד האחורי של משטח החלב, ומ"מ כיון שהוא רואה את ראשי המחטים היוצאים למשטח החלב מצידו הקדמי, יכול הוא במיומנותו להבחין שלא נגעה הקשירה בקיבה עצמה. ועיקר השגחתו היא להבחין היטב בתנועות ידי הוטרניר המנתח, ולבדוק שהעברת המחט היא כלפי מטה לעור הבטן התחתון, מבלי להיתקל באבר אחר.

על כן, המשגיח המפקח על הניתוחים, לא יסיר את עיניו ולו לרגע, כי בהסתכלות רגילה קשה להבחין בדבר זה, כיון שהגבול החיצוני של סיבוב הקיבה, מגולגל כצינור הנמשך, ושוקע אל תוך עומק החלב ובעיון היטב יוכל להבחין, כיון שהקיבה מוצאת לחוץ. כמור"כ, המשגיח מבחין אם במקרה יש יציאת אויר או פרש מן הקיבה, דבר המוכיח על הימצאות נקב והווי טריפה.

כ"כ צריך להזהר בזמן החדרת המחט, שהרופא לא יביא לנקיבת שאר האברים הפנימיים, ואף בהוצאת המחט יגן עליה על ידי גומי או בכף ידו.

אמנם מצד ההרדמה המקומית אין לחשוש, כיון שההזרקה נעשית מתחת לעור, וכן מצד מיקום הפתיחה עצמה, בחיתוך העור והשרירים בצד הבטן, הנעשית (בד"כ בדופן ימין של הבהמה) בסמוך ממש לצלע האחרון, ועכ"פ לא בשליש התחתון בגובה הבהמה כדי לא להגיע לטריפה מחמת יציאת

5. ואין בזה החסרון דאין מבטלין איסור לכתחילה דלא חמירא משאר ספק איסור שאין בו דין דאין מבטלין.

המעיים והכנסתן שלא כסדרן⁶ או מחמת טריפה של בשר החופה את רוב הכרס.

כשנעשה הניתוח במקום שהוא בשר החופה את רוב הכרס⁷, אם נחתך בשיעור טפח הרי הוא טרפה כמבואר בשו"ע (סי' מח) והב"ח כתב דטעם הטרפות אינו מצד עצמו אלא מחמת מה שסוף הכרס הפנימי להינקב, ומטעם זה מועיל אם עלה קרום מחמת המכה (כמבואר סי' מא ס"ח לגבי ניקב הטרפש שאם הוא נקב מפולש הוא טרפה ואם נסרכה בסירכה לצלע כשרה, והש"ך (ס"ק יד) והט"ז (סק"ט) כתבו שכיון שאינו טרפה מחמת עצמה מהני ביה קרום שעלה) דלא כדעת הט"ז (בדף אחרון) הסובר שטרפות בשר החופה היא טרפות מצד עצמה וכ"ה במשב"ז (שם סק"ה)⁸.

כמובן, ההשגחה אינה מתירה רק את החלב, אלא גם את אכילת בשר הבהמה, שהרי כשבודקים את הבהמה קודם השחיטה ומבחינים בתפרים, או מבחינים בהם בזמן בדיקת פנים, מכשירים אותה על פי עדות המשגיח שהניתוח נעשה ללא הטרפת הפרה⁹. אמנם פיקוחו על החלב קל יותר, שהרי בהמה טרפה בד"כ אינה נותנת חלב, (והחשש הוא רק לג' הימים אחר שנעשית טרפה כמבואר ביר"ד סי' פא ס"ב) ובלא"ה אין לוקחים חלב מבהמה שנותחה בימים שלאחר מכן, כיון שמעורבת בו אנטיביוטקה.

מטעם כל זה לא די בנאמנותו של המשגיח שהסתכל היטב על אופן עשיית הניתוח, אלא צריך שידע ויכיר את אברי הבהמה, את החלב את הקיבה ואת האברים שלצידה, ועל כן מן הראוי שיהיה כמה וכמה פעמים בבית המטבחים.

וכבר הארכנו במקו"א, שלמפקח ומשגיח יש נאמנות מדין ע"א שנאמן באיסורים. ואף שבכה"ג שאיתחזק איסורא כמו בשחיטה, ואפשר שגם לגבי חשש טרפות, אין נאמנות ע"א מועלת, ובפרט שבקל יש חשש לטרפות הבהמה, מ"מ התבאר בדברי הראשונים (גיטין נד וקידושין סו) שהממונה על דבר דנין ליה כאילו הוי הדבר 'בידו' ואכמ"ל.

אף שאיננו מתירים על פי סברה זו, מ"מ ניתן לצרף שאין אומן מרע לאומנותיה, ושלא יטריף המנתח את הבהמה במעשיו¹⁰. ובדרך כלל אחוז הטרפות בעניין זה נמוך, ויש בו שיעור ביטול בשישים כדין מין במינו.

ד. השגחה באמצעות מצלמות

נידונה בעבר הצעה שמא אין צורך כלל במשגיח, אלא די במצלמה המונחת אצל הרופא, שיוכלו לבדוק על ידה בבירור היאך נעשה הניתוח, היכן נכנס עם המחט היאך יצא וכיצד קשר, והוחלט

6. ועיין בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' נו).

7. לדעת מהר"ם אלשקר (הר"ד בבית לחם יהודה סק"ז) היינו בחופה במצב של הליכה ועמידה ולא בשוכבת או מתהפכת (ובש"ך שם סק"ד כתב שכן היא דעת רש"י בחולין נ: אף שאינו במודפס) שלא כרמב"ם (שחיטה פ"ט ה"ה) שסובר שכל מקום יכול להגיע להיות נכגד הכרס הרי הוא בכלל בשר החופה. (עיין בטור שכתב כלשון רש"י ובשו"ע שהביא כר"מ אמנם לא ברירא דאיפליגו ועיין נמי בגר"ז (סוף ח"ו בשו"ת סי' טו)).

8. אמנם אף לדבריהם יש לדון עפ"י מש"כ הט"ז (סי' כז משמיה דמהר"י הלוי) שדין זה שאין מועיל קודם העולה מחמת מכה, הוא רק בנקב האוסר במשהו, אבל במקום שיש בו שיעור לפסול כדהכא דבעינן טפח מועיל האי קרום (ועיין עוד בשבות יעקב יו"ד ח"א סי' נ דנקט הכי שלא כפמ"ג במשב"ז דפליג וע"ע באבני נזר יו"ד סי' סא).

9. עכ"פ בתורת 'כשר', ולענין חלק - גלאט אכמ"ל.

10. אף שמטעם זה יש לדון בו אף לאידך גיסא, דשמא יטריף בשוגג בלא שהמשגיח יתן דעתו לכך, ולא יאמר זאת כדי לא להרע אומנותו, ומ"מ איכא חזקה מעצם התאמצותו למניעת הטרפות ואכמ"ל. לגבי נאמנות המפעל או המשגיח מצד החזקה שלא מרע אנפשיה, עיין בשו"ת משיב דבר (ח"א סי' עא) אם יש לחזקה זו אף בדבר דלא עביד לגלויי.

על דעת רבני בד"צ ועדת מהדרין שלא לאשר דבר זה בשום אופן, ולא לסמוך על מצלמה מבלי משגיח ומפקח, כי מלבד הפירצה שבדבר (שסמכינו על צילום הרופא), אף יכול להיגרם עי"ז חלילה שיבטלו בדיקת פנים לריאות הבהמות, ויסמכו על בדיקת שיקוף (רנטגן) שתראה את הסירכות והרירין, שבוודאי אין לסמוך עליה ללא בדיקה¹¹. אך בנוסף למשגיח, הרופא יכול להצמיד מצלמה לראשו לפני הניתוח ולאחריו לבדוק אם עשה כדין.

אף שיש בטכנולוגיה מעלות רבות ואפשרויות להוספת הידורים, אין להשתמש בה אלא כשהיא מסייעת ומקדמת¹², וחלילה לא כשהיא באה לשנות את המסורת המקובלת מדור לדור. לנגד עינינו עומדים תדיר דברי החתם סופר (יו"ד סי' ה) שכתב: "ואם נבא להורות על שיקול דעתנו ולא נאמין למשמשי חכמים שראו מנהג רבותם, אלא כל אחד ידון על פי שכלו, ישתנה צורת מנעל החליצה בכל דור ודור, וסידורי הגיטין וכדו' ח"ו וכן לא יעשה". והזהיר שלא להתחכם על דורות קודמים, ולהאמין שהיו להם ידיעת התורה והמציאות האמיתית, כמבואר בסנהדרין (ק). בתלמיד שאמר לרבי יוחנן רבי דרוש ולך נאה לדרוש, כשם שאמרת כך ראיתי. א"ל ריקה אם לא ראית לא האמנת, מלגלג על דברי חכמים אתה¹³.

וכ"כ בשו"ת דברי יואל (או"ח סי' ט) "וזה דרך המתחדשים להתחכם על דורות הקודמים במעטה החסידות ר"ל וכל המשנה ידו על התחונה", פעמים שייכא כל המוסיף גורע, היום יאמר שהוא מוסיף ולמחר יגרע¹⁴. ובבני יששכר המליץ בזה על הפסוק 'שמרה נפשי כי חסיד אני' (תהלים פו ב) דחסידות הוא לפנים משורת הדין, ולכן צריך שמירה שלא יפגע בדין תורה¹⁵.

ה. חליבה בטכנולוגיה מתחדשת

ישנה אפשרות לסלק חשש חלב טמא, באופן שתיעשה החליבה על ידי רובוט מיוחד ללא מגע יד אנושית כלל, כשכל פרה החשה בצורך להיחלב ניגשת אל הרובוט, והרובוט המכיל זיכרון ממוחשב האוגר את נתוני הפרות, מזהה אותה על ידי משדר מיוחד המחובר לצווארה או לרגלה, ובשעה שהיא עונה על הדרישות לחליבה, הוא שולח זרוע שיש בה כוסות יניקה, ומצמיד אותה אל עטיני הפרה. באופן זה אין לחוש כלל לחלב טמא, כיון שכוסות היניקה מתאימות אך ורק לעטיני פרה ולא לשום יונק אחר, הגדרות המובילות את הפרות לבית החליבה ובחזרה לשדה, מותאמות רק

11. ואף שבתרגום יונתן (במדבר יט ג) מבואר, שפרה אדומה שהיתה בזמן משה נבדקה משמונה עשר טרפות, והתבאר במפרשים שהיא נבדקה ע"י עמוד הענן, ועפ"י המבואר בתוס' (שבת כב:) שהיה עמוד הענן מאיר וראו על ידו את כל הנמצא בתוך החביות, כי ודאי אין לדמות שום מציאות שיקוף בת זמננו לדבר זה.

12. כעשיית בתי תפילין שאמצעי המידה המצויים כיום מאפשרים לעשות ריבוע מדויק, או אמצעים טכנולוגיים המאפשרים לעשותו ללא חורים ודבקים, דבר שבעבר לא היה ניתן לעשותו באופן כה מושלם. וכיו"ב לגבי סכיני השחיטה העשויים כיום מחומרים איכותיים וחזקים יותר באופן שלא היה אפשרי בעבר. וכן גידולי שדה שהטכנולוגיה הנוכחית מאפשרת לגדלם באופן שלא יהיה בהם חשש חרקים וכיו"ב.

13. וכמבואר בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תיח) כי מנהג נשים וזקנות בישראל אין כח בשישים רבוא אותות ומופתים לדחותם, כי מנהגי ישראל הם למעלה מהטבע. מלבד מה שרבים מן הפרטים נצרכים לשימוש חכמים וכמבואר בדברי רש"י (ויקרא יא מז) שכתב 'לא בלבד השונה אלא שתהא יודע ומכיר ובקי בהן'.

14. ומטעם זה אף סמכינו על רוב בהמות שכשרות הם לגבי שתיית החלב וכיו"ב, ולא יעלה על הדעת להחמיר בזה ולאסור החלב או אכילת הבשר, מחמת אפשרות הבדיקה המצויה היום לבדיקת הי"ח טרפות ע"י צילום רנטגן, כי מחומרא זו יבא לידי חטא (עיין שו"ת משנה הלכות (חלק יא סי' קיד וחלק ב סי' רסה).

15. ראה עוד אריכות דברים בשו"ת חבצלת השרון (מהדו"ת סי' יב) שאין לתקן תקנות לזכות הרבים אם לא בבירור קודם להיות בטוח שלא יוכל לצמוח שום הפסד ותקלה לדת תוה"ק. וכן בדבריו ביו"ד (סי' צד).

לפרות ולא לבהמות אחרות, וישנו רישום מדויק של כמות החלב שנתנה כל פרה, והסך הכולל של כמות החלב חייב להתאים לכמות החלב שהצטברה במכלי החליבה. אמנם לא ברור שניתן לסמוך על דיוק הרישום וכיו"ב ולכן נצרך משגיח יוצא ונכנס. כששאלתי את מו"ר מרן הגריש"א זיע"א בדבר השיב שאפשר להתיר בצירוף דבר אחר עמו ואכמ"ל.

ונסיים בדברי החידושי הרי"ם זיע"א, שהדרך להינצל ממאכלות אסורות היא, אם האדם מוכן למסור את נפשו לדבר זה, באופן שאם חלילה עלול הוא להיכשל ואפילו באיסור דרבנן, מוכן הוא להסתלק מן העולם ולא לעבור איסור חלילה, וכשמנוי וגמור דבר זה אצלו, ברור שישמרנו הבורא שלא יכשל בדבר זה, כמו שמצינו שר"ע היה משתוקק כל ימיו למות על קידוש השם, ובסוף ימיו כשהיה בבית האסורים ולא היו בידו די מים, לא רצה לאכול בלא נטילת ידים, ואמר מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חבריי לאכול בלא נטילה (עירובין כא). חזינן שאף שהשתוקק למות על קידוש השם, אעפ"כ ביקש למות במיתת עצמו, כדי שלא להיכשל ולעבור על נטילת ידים, אף שאינה אלא גרמא דגרמא של מאכלות אסורות, וכל שכן באכילת דבר איסור עצמו.